

Szlaki turystyczne Śląska Opolskiego

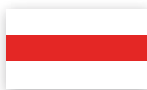

Plecak, mapa, mocne obuwie, coś od deszczu i wietrznej pogody, kilka groszy i w drogę... Nie ma lepszego sposobu poznawania świata. Owszem – są wygodniejsze, szybsze i z pewnością bardziej kosztowne. Niezapomnianych wrażeń dostarcza lot szybowcem, parolotnią lub sportową awionetką. Wielką atrakcją jest żeglowanie. Nic jednak nie zastąpi pieszej wędrówki, włączyć po lesie, polnej ścieżce i stromym górskim szlaku. W województwie opolskim znakarzy Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego wytyczyli około 1000 kilometrów dróg i traktów prowadzących przez najciekawsze i najpiękniejsze miejsca naszego regionu. Ścieżki te nie omijają najważniejszych zabytków w Opolu, Brzegu, Nysie i wielu innych miejscowościach. Prowadzą także do słynnych miejsc kultu religijnego, takich jak sanktuaria na Górze św. Anny i Kamieniu Śląskim czy wyjątkowego w Polsce kościoła św. Anny w Oleśnie, zbudowanego na planie róży. Ziemia Opolska obfituje w rezerwaty przyrody, przepastne lasy, cudowne i czyste źródła wody oraz ostoje dzikiej zwierzyny. Miejsc tych nie można zwiedzić samochodem. Konieczne są dobre buty, szczegółowa mapa, niekiedy kompas i orientacja w terenie. Taką wędrówkę ułatwiają ścieżki oznakowane barwnymi symbolami. Niebieskie, zielone, czerwone, żółte i czarne szlaki zawsze zaprowadzą nas do celu. A więc w drogę!

Jarek Majcher

KLUCZBORK (PKP ul. Dworcowa) – Stare Olesno – Olesno – Wachowice – Wachów – Leśna – Prusków – Siedliska – Zębówice – Nowa Wieś – Radawie – Dębnik – Kamieniec – Rezerwat Smolnik – SZUMIRAD (Chudoba)

Szlak budownictwa drewnianego (OP – 104 c)

Szlak nadaje się do wędrowki pieszej i rowerowej. Jego długość wynosi 56,2 km. Droga poza odcinkami miejskimi w dużej mierze prowadzi przez lasy oraz szosy o niskim poziomie ruchu. Dla znawców i miłośników fauny i flory interesujący będzie odcinek wiodący przez rezerваты przyrody **Szumirad** i **Kamieniec**. Najciekawszymi zabytkami na szlaku są drewniane kościoły. Pierwszy, pw.

św. Marii Magdaleny, zbudowany w 1680 r. przez Augustianów, znajduje się w Starym Oleśnie. Obiekt jest drewniany o konstrukcji zrębowej, wieża zaś o konstrukcji słupowej, a ściany na zewnątrz obite gontem. Drugi znajduje się w Oleśnie – to kościół pw. św. Anny. Za ołtarzem znaleźć można napis pochodzący z 1444 r.: „*Stara sosna, pod którą jedna panienka, za wstawieniem św. Anny uratowana została przed zbrojcami od niechybnej śmierci*”, z czego można wnioskować, że w owym czasie stała tu kaplica. Drewniany kościół został zbudowany w 1518 r., a w latach 1668-70 dobudowano 5 kaplic. Zakrystia pochodzi z 1707 r. Na terenie kościelnym znajduje się cmentarz, stacje drogi krzyżowej i pomnik poległych w latach 1939-45. Trzecia zabytkowa świątynia, pw. św. Wawrzyńca, stoi w **Wachowie**. Wzmianki na jej temat pochodzą z 1679 r., gdzie została opisana jako stara, na 20 łokci długa i 10 łokci szeroka, posiadająca tylko trzy okna, z dwoma dzwonami i bez tabernakulum. Warto również zobaczyć kościół Podwyższenia Krzyża Świętego w **Radawiu** zbudowany w XVIII w. z jednolitym klasycystycznym wystrojem wnętrza z pierwszej poł. XIX w. oraz współczesnymi rzeźbami, m. in. Jana Pawła II i św. Maksymiliana Kolbe.

Gotycki kościół w Starym Oleśnie

Gotycki kościół i dobudowana kaplica na planie róży w Starym Oleśnie

Kościół w Radawiu

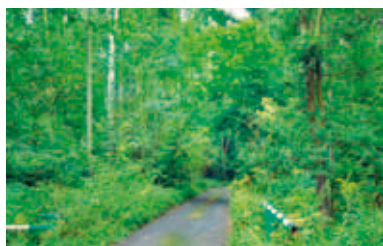
BYCZYNA (PKP) – Gołkowice – Gola – Chróscin – Bolesławiec – Józefówka – Rezerwat „Komorzo” – Rezerwat „Krzywiczany” – Jakubowice – Polanowice – **BYCZYNA (PKP)**

Szlak OP – 6501 n

Szlak nadaje się do wędrowki pieszej i rowerowej. Jego długość wynosi 62,8 km, z czego 38,8 km przebiega w woj. opolskim, 8,9 km w łódzkim, a 15,4 km w śląskim. Najciekawszymi obiektami na trasie są zabytkowe drewniane kościoły w **Proślicach**, **Jakubowicach**, **Chróscinie**, **Gołkowicach** oraz drewniane, zamieszkałe chaty, których jeszcze tu sporo. Ponadto przyjemna i interesująca wędrowka czeka nas w pięciu rezerwatach przyrody. Na odcinku leśnym blisko Rakowa można znaleźć ciekawostkę – kamień pamiątkowy z tablicą: „*Tu spoczywa Misia, wielki tropiciel dzików i przyjaciel myśliwych 1983-2001*”. W Bolesławcu warto zobaczyć stary młyn, w którym obecnie jest restauracja. Więcej czasu należy poświęcić Byczynie, aby poznać wyjątkowy zabytek – ocalałe niemal w całości średniowieczne mury obronne. Atrakcją pobliskich Gołkowic jest obiekt pałacowo-parkowy, w którym obecnie organizowane są weekendy agroturystyczne, przejazdy bryczką i jazda konna. Można tu dobrze zjeść, przenocować, a nawet powędrować.

Stary młyn w Bolesławcu

Rezerwat „Krzywiczany”

Byczyna – owalny zarys murów obronnych

KLUCZBORK (PKP) – Kujakowice Górne – Łowkowice – Maciejów – Dobierce – **BYCZYNA (PKP)**

Szlak im. ks. Jana Dzierżona (OP – 6502 y)

Szlak o długości 28 km nadaje się do wędrowki pieszej i rowerowej. W Kluczborku warto uwagi są: obelisk z 2004 r. poświęcony inwalidom wojennym, tablica upamiętniająca wydarzenia z 1921 r., opuszczony budynek, w którym w latach 1939-42 mieścił się hitlerowski obóz jeniecki dla oficerów polskich i francuskich, a w latach 1943-45 dla Anglików i Amerykanów. Szczególnie warto uwagi jest Muzeum im. Jana Dzierżona. Jeśli nie dysponujemy dużą ilością czasu, warto choć na chwilę zatrzymać się przy wystawie uli figuralnych (np. o kształcie niedźwiedzia, Piasta Kołodzieja, Rzepichy a nawet samego Jana Dzierżona), które są plonem konkursów organizowanych przez Muzeum Etnograficzne we Wrocławiu w latach 1976-81. Trzeba nadmienić, że ks. Jan Dzierżon był pszczelarzem światowej sławy oraz odkrywcą partenogenezy pszczół. W Maciejowie interesujące są dwa obiekty: kościół i pałac. Pierwsze informacje o zabytkowym drewnianym kościele pochodzą z 1446 r. Obecny kościół,

o konstrukcji zrębowej z ceglany podmurowaniem, został zbudowany na przełomie XVI i XVII w. Klasycystyczny pałac został zbudowany ok. 1790 r. wg projektu **K. G. Langhansa** – twórcy Bramy Brandenburskiej w Berlinie. Szczególnie ważnym obiektem na szlaku są dobrze i niemal w całości zachowane XV-wieczne mury obronne starego miasta w Byczynie, dwie wieże bramne i baszta. Na uwagę zasługują też trzy inne obiekty: gotycki kościół, barokowy kościół i barokowy ratusz.

Szlak OP – 193 y

Szlak o łącznej długości 208,2 km prowadzi z Jarocina (woj. wielkopolskie) do Goli (woj. łódzkie). Długość w województwie opolskim wynosi 3 km i prowadzi przez małą miejscowość Janówka. Szlak nadaje się do wędrowki pieszej i rowerowej.

Kamieniczki w Kluczborku

Szlak im. Józefa Lompy (OP – 6503 n)

Szlak o długości 20 km przeznaczony jest do wędrowki pieszej, lecz z powodzeniem można go przebyć na rowerze. Najciekawszymi obiektami na szlaku są niewątpliwie zabytkowe drewniane kościołki w **Wysokiej** i **Borkach Wielkich**. Pierwszy to wzniesiony na wzgórzu barokowy kościół filialny pw. św. Rocha z 1710 r., który powstał dzięki fundacji miasta **Olesna**. Z tablicy informacyjnej, znajdującej się przed kościołem, dowiadujemy się, że w 1708 r. Olesno nawiedziła straszna zaraza i z 1000 mieszkańców pozostało tylko 150. To właśnie oni w podzięce za uratowanie życia wybudowali drewnianą świątynię. Drugi kościół znajduje się w Borkach Wielkich i jest to kościół cmentarny św. Marcina i Bartłomieja z 1697 r., obok którego w latach 1910-11 wybudowano okazały neogotycki

Pomnik w Oleśnie

kościół i klasztor franciszkanów. Wieże kościoła w Borkach zbudował cieśla Szymon Stadko w 1789 r. W Wysokiej wzniesiono pomnik ku czci Polaków poległych w II wojnie światowej.

Kościół w Grodzisku

Szlak OP – 6504 y

Szlak o długości 61 km przeznaczony jest dla turystów pieszych i rowerzystów. Przechodzi przez rezerwat przyrody w **Rogalicach** z przygotowaną ścieżką dydaktyczną. Najważniejszym obiektem na szlaku jest Zamek Piastów Śląskich w Brzegu – rezydencja księcia śląskiej linii Piastów brzesko-legnickich (pierwszym księciem był Bolesław III (1311-52), ostatnim Jerzy Wilhelm (zm. 1675). Zamek był kilkakrotnie przebudowywany, najstarsze jego części pochodzą z końca XIII w. Do zamku przylega gotycka kaplica św. Jadwigi, gdzie znajduje się blisko 40 sarkofagów ze szczątkami książąt. Na szlaku warto zobaczyć zabytkowy kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w **Pogorzeli**, wzmiankowany w 1273 r., z zabytkowymi polichromiami wewnątrz.

Po przejściu kościoła przez protestantów malowidła w 1545 r. zostały zakryte tynkiem, odsłonięto je dopiero w 1965 r. Wieś **Michałów** posiada dwa kościoły i dwa cmentarze. Kościół pw. św. Józefa (dawniej św. Michała), usytuowany w centrum wsi, wzmiankowany już w 1276 r. Tu również pod tynkiem znajdują się ukryte przez protestantów polichromie. Kościół pw. św. Jadwigi zbudowany został w 1715 r. przez Cystersów, którzy po przybyciu do wsi urządzili w pałacu Gruttschreiberów klasztorną kaplicę, udostępnianą mieszkańcom wsi. W **Grodzkowie** na uwagę zasługują: późnoklasycystyczny ratusz z gotycko-renesansową wieżą, kościół parafialny pw. św. Michała, wzmiankowany w 1282 r., wielokrotnie odnawiany i przebudowywany, a także brama wjazdowa i baszta więzienna.

Ratusz w Grodzkowie

BRZEG (Plac Zamkowy) – Kościerzycze – Nowe Kolnie – Stobrawa – Stare Kolnie – Karłowice
– Kurznie – Tarnowiec – Nowy Świat – Rogalice – Borucice – Dobrzyń
– Błota – Szydłowice – Myśliborzyce – **BRZEG (Plac Zamkowy)**

Szlak OP – 6511 z

Szlak nadaje się do wędrowki pieszej i rowerowej. Jego długość wynosi 70,3 km. Najciekawszym obiektem na szlaku poza **Zamkiem Piastów Śląskich** w Brzegu jest późnobarokowy kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego na Placu Zamkowym. Kościół został wzniesiony przez jezuitów w latach 1734-39, a dwuwieżowa fasada w 1856 r. Jest to wybitny zabytek późnego baroku ozdobiony iluzjonistycznymi polichromiami na sklepieniu i ścianie ołtarzowej, wykonanymi w latach 1739-45 przez Jana Kubena, a odnowionymi w końcu lat 90. XX w. przez opolską pracownię konserwatorską **Jerzego Czajora**. Posiada bogaty, jednolity stylowo, rokokowy wystrój z ok. 1750 r. Warto zwrócić uwagę na renesansowy obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z ok. 1530 r., przed kościołem zaś na dwie barokowe figury z 1722 r. – św. Judy Tadeusza i św. Jana Nepomucena.

Osoby lubiące odpoczynek na łonie natury z pewnością zainteresuje przyrodniczy rezerwat Rogalice z przygotowaną ścieżką dydaktyczną.

Krużganki zamku w Brzegu

Kościół na Placu Zamkowym w Brzegu

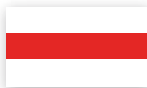
Zamek Piastów Śląskich i kaplica św. Jadwigi w Brzegu

Piastowie śląscy – kopie rzeźb w brzeskim zamku

BRZEG (PKP) – ul. Piastowska – ul. Długa – ratusz – Rynek – ul. Polska – Plac Młynów
– rzeka Odra, most – Brama Odrzańska (Park Miejski) – zamek, Plac Zamkowy
– Bank BGŻ – ul. Stowackiego – ul. Jana Pawła II – **BRZEG (PKP)**

Szlak dookoła Brzegu (OP – 6513 c)

4,5-kilometrowym szlak przeznaczony jest do wędrowki pieszej. Najciekawszymi miejscami na szlaku są: **Zamek Piastów Śląskich**, późnobarokowy kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, gotycki kościół pw. św. Mikołaja, kaplica św. Jadwigi, renesansowy ratusz oraz ulica Jabłkowa. Nie mniej niż zabytkowa architektura ważne są w **Brzegu** tereny zielone, zajmujące znaczną część obszaru miasta (ok. 88 ha). One też posiadają swoją historię. Planty otaczające stare miasto, na które składają się parki Centralny i Nadodrzański, zostały założone w 1819 r. i powstawały stopniowo przez cały XIX w. Obejmują obszar dawnej fosy. Występuje tu ok. 300 gatunków drzew i krzewów, a ponadto elementy architektoniczne, fontanny i rzeźby. W Parku Nadodrzańskim zainteresowanie budzi Brama Odrzańska wzniesiona w 1596 r. dla renesansowych fortyfikacji twierdzy brzeskiej, rozebrana w 1844 r., a wyremontowana i przeniesiona z placu drzewnego do parku miejskiego w 1896 r.

Obiektami, na które warto zwrócić uwagę są ponadto: dworzec PKP w stylu eklektycznym, budynek Poczty Głównej z XIX w., zabytkowe kamieniczki dookoła ratusza, stare zabytkowe koszary, magazyny zbożowe.

Renesansowy ratusz w Brzegu

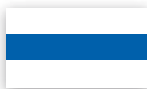
Stalowy most nad Odrą w Brzegu

Renesansowy budynek bramny brzeskiego zamku z wizerunkami Piastów śląskich

BRZEG (ul. Długa) – Kruszyna – Strzelniki – Łosiów – Janów – Pogorzela – Olszanka
– Krzyżowice – Obórki – Przylesie – Bierzów – Łukowice Brzeskie
– Małujowice – Zielęcice – Brzezina – **BRZEG (ul. Długa)**

Szlak Polichromii Brzeskiej (OP – 6512 n)

Szlak o długości 55,5 km nadaje się do turystyki pieszej i rowerowej. Można go również przejechać samochodem, wybierając drogę z Kruszyny do Strzelnik przez Zwanowice. Ze względu na swój historyczny charakter **Szlak Średniowiecznych Polichromii** należy bez wątpliwości do największych atrakcji Opolszczyzny (warto wiedzieć, że to najlichniesze skupisko średniowiecznych malowideł ściennych w Polsce!). Prowadzi przez obiekty sakralne w okolicy Brzegu, w których na ścianach, stropach i sklepieniach zachowały się wspaniałe polichromie gotyckie. W większości zostały one zamalowane lub zatynkowane, a odkryto je dopiero po II wojnie światowej. Wszystkie kościoły na szlaku są zamknięte. O otwarciu należy prosić proboszczów (**Pogorzela, Małujowice**), w kościołach filialnych klucze znajdują się u mieszkańców.

Do ważnych obiektów na szlaku należy również kościół pw. św. Mikołaja w Brzegu wzniesiony w latach 1370-1417, zniszczony w 1945 r., a po odbudowie dopiero w 1966 r. oddany wiernym.

Podczas remontu w 1959 r. w zakrystii kościoła odkryto średniowieczne polichromie. O zgodę na wstęp należy pytać służbę kościelną lub w domu parafialnym, przy ul. Jana Pawła II nr 9. Zabytkowy kościół filialny pw. św. Antoniego w **Strzelnikach** pochodzi z 1376 r., wieża z 1688. Podczas remontu w 1958 r. odsłonięto polichromie z XIV i XVII w., przedstawiające sceny ze Starego i Nowego Testamentu oraz z życia Chrystusa i świętych. Pokrywają one każdą wewnętrzną ścianę obiektu. Kościół otoczony jest murem gotyckim kamiennie-ceglanym z charakterystycznymi wgłębieniami. Pierwsze wzmianki na temat wsi Strzelniki (Jägersdorf) pochodzą z 1319 r. W granicach miejscowości znaleziono 11 stanowisk archeologicznych, w tym ślady osad neolitycznych, epoki brązu i wpływów rzymskich. Kościół w **Łosiowie** zbudowany został na niewielkim wzniesieniu. Posiada interesujące wnętrze ozdobione iluzjonistycznymi, późnobarokowymi polichromiami. Kościół parafialny pw. Serca Pana Jezusa

w Pogorzeli z I poł. XIV w. i wieżę z 1600 r. zachwyca polichromiami z różnych okresów – najstarsze na sklepieniu powstały w I poł. XV w. Na uwagę zasługują zabytkowy barokowy ołtarz z 1723 r. oraz gotycka chrzcielnica i rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem. W **Krzyżowicach** warto zwiedzić kościół pw. Wniebowzięcia NMP. Murowane prezbiterium pochodzi z XV w. Polichromie przedstawiają: Pokłon Trzech Króli, sceny z Ukrzyżowania, św. Jerzego i Oblicze Chrystusa. Ich wykonanie datuje się na lata 1418-28. W **Obórkach** kościół polsko-katolicki pw. św. Apostołów Piotra i Pawła, zbudowany ok. 1335 r. był kilkakrotnie modernizowany, wieża pochodzi z ok. 1755 r. Wewnątrz znajdują się: kasetonowa polichromia na stropie z 1685 r., chrzcielnica na murowanej podstawie i ambona z XVII w., na zewnątrz – zabytkowy mur z kamienia polnego, oszkarpowany. W **Łukowicach Brzeskich** ścienne malowidła znajdują się w renesansowym kościele wzniesionym

w 1581 r. z inicjatywy księcia brzeskiego Jerzego II. Kościół pw. Wszystkich Świętych w Małujowicach pochodzi z XIV w. i swymi rozmiarami przewyższa świątynię w pobliskich miejscowościach. Wszystkie jego wewnętrzne ściany zostały ozdobione polichromiami, pochodzącymi z trzech okresów gotyku. Najstarsze, z lat 1360-70, znajdują się na strychu kościoła. Malowidła w nawie pochodzą z 1483 r., a strop z ok. 1500 r. Składa się on z ponad 640 desek pomalowanych kolorowymi ornamentami. Uwagę zwraca również barokowy ołtarz z 1680 r. i gotycka chrzcielnica z XIV w. pod wieżą. Przy ogrodzeniu odnaleźć można pamiątkę z okresu średniowiecza – krzyż pokutny. Pod Małujowicami 10 kwietnia 1741 r. rozegrała się bitwa pomiędzy wojskami pruskimi i austriackimi, w wyniku której Austria utraciła szansę na zdobycie śląskiej dzielnicy. W **Brzezynie** olbrzymi gładz upamiętnia budowę drogi z Brzegu do Wrocławia rozpoczętą w 1584 r. z inicjatywy księcia Jerzego II.

Drewniany kościół w Obórkach otoczony murem z polnych głazów narzutowych

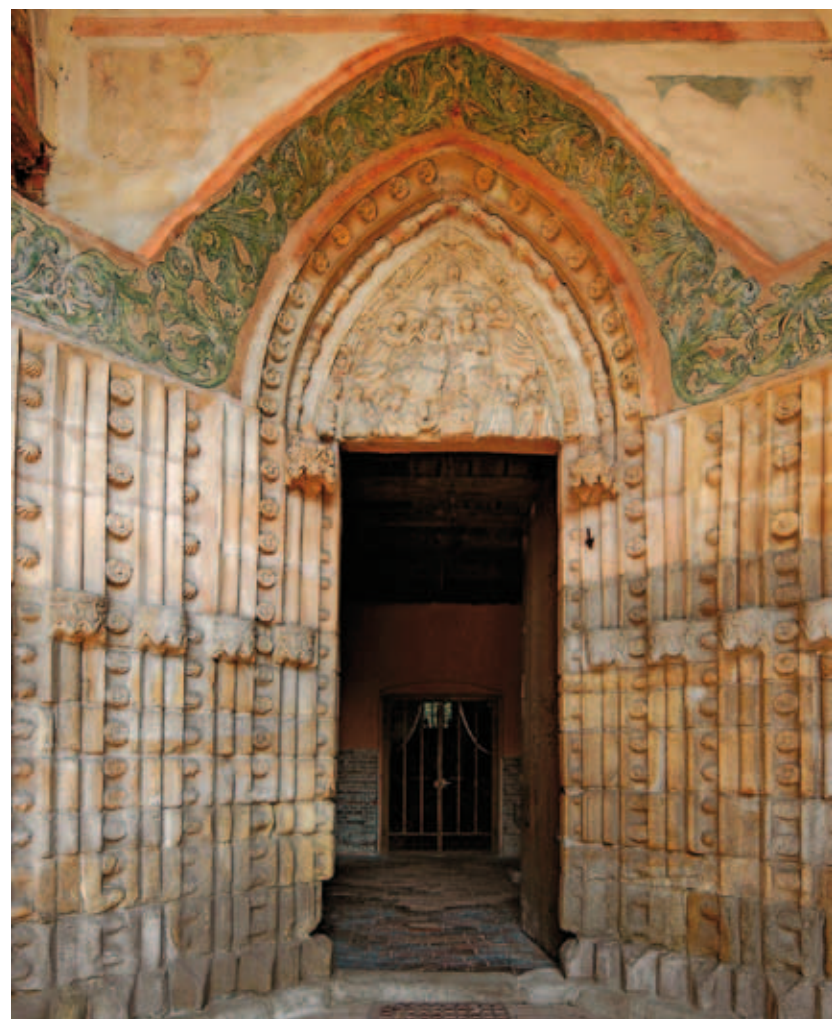
Fragment polichromii w kościele w Małujowicach

Kościół w Krzyżanowicach

Ozdobny strop w małujowickim kościele

Portal kościoła w Małujowicach

OPOLE (dworzec PKP) – ul. Krakowska – ul. Barlickiego – Ostrówek – ul. Piastowska – most przez Kanał Młynówka – Ratusz – Pl. Kopernika – ul. Sienkiewicza – ul. Osmańczyka – ul. Malczewskiego – pl. św. Sebastiana – ul. Katedralna – most przez ul. Bończyka – ul. Wrocławska – most przez Kanał Ulgi – droga polna do ul. Partyzanckiej – Aleja Starodrzew – **OPOLE – BIERKOWICE (skansen)**

Szlak miejski ulicami Opola (OP – 6522 y)

Szlak miejski o długości 8,5 km, idealny na niedzielny spacer z rodziną, prowadzi przez najważniejsze zabytki Opola: **Ostrówek, Wieżę Piastowską, ratusz, Mały Rynek, katedrę** i kończy się **w Muzeum Wsi Opolskiej w Bierkowicach**.

Na początku trasy znajdują się: pomnik Powstańców Śląskich (tzw. Nike Opolska) i pomnik „Brońmy Swego Opolskiego” wykonany na pamiątkę walki mieszkańców Opola o utrzymanie województwa. Śródmieście z wyspą Pasieką łączy Most Zielony zbudowany w 1858 r., stalowy w konstrukcji i secesyjny w kształcie, nazywany również „Groszowym” bo za przejście pobierane było groszowe myto. „Grabówka” obok mostku (od wielu lat naleśnikarnia) to pawilon drewniany w stylu szwajcarskim, z wyeksponowanymi rzezbami **Thomasa Myrta** (1888-1935). Przy ul. Barlickiego uwagę zwraca głaz z tablicą upamiętniającą spalenie synagogi żydowskiej, a dalej Domek Lodowy, staw zamkowy z fontannami – pozostałość fosy dawnego zamku, a po lewej stronie ulicy, w ogródku radiowym, pomnik „Panny Pasiecznej”. Idąc dalej docieramy do Amfiteatru, gdzie od ponad 40 lat każdego roku w czerwcu odbywa się **Krajowy Festiwal Polskiej Piosenki**. Tuż obok Ostrówka z Wieżą Piastowską z XIII w. – jedyną pozostałością zamku książęcego. Wieża, mająca 42 m wysokości (na górę prowadzi 163 stopnie), stanowi wspaniały punkt widokowy, z którego rozciąga się panorama Opola. Ozdobą rynku jest ratusz i stare kamieniczki wielokrotnie odbudowane, ostatnio po II wojnie światowej. Na deptaku akcentem festiwalowym jest Aleja Gwiazd. Tu swoje autografy na mosiężnych tablicach zostawiły gwiazdy estrady polskiej, m.in.

Rzeźba Agnieszki Osieckiej

Krzysztof Krawczyk, Ewa Demarczyk, Czesław Niemen, Maryla Rodowicz. Cel następny to kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej i św. Wojciecha „Na Górcie”, najstarsza, z X w. świątynia w mieście. U jej podnóża znajduje się Muzeum Śląska Opolskiego – najstarszy zachowany budynek świecki w Opolu, niedawno wyremontowany i rozbudowany.

Panorama Opola z Wieży Piastowskiej

Opolska Wenecja nad Młynówką

Po prawej stronie wzgórza, na terenie Uniwersytetu Opolskiego, zainteresowanie licznych spacerowiczów budzi ekspozycja XVII-wiecznej grupy rzeźb „Cztery pory roku” z warsztatu Henryka Hartmanna. Kierując się w stronę placu Kopernika, mijamy mały cmentarzyk przykościelny m.in. z grobem senatora Ziemi Opolskiej Edmunda Osmańczyka. Na wzgórzu akademickim między budynkami Collegium Minus i Collegium Maius warto zatrzymać się obok pomnika Jerzego Grotowskiego, twórcy Teatru 13 rzędów, usiąść vis-a-vis Agnieszki Osieckiej, przystanąć przy pomniku Czesława Niemena lub przysiąść na ławce obok Marka Grechuty. Nieco dalej, już na ul. Osmańczyka, przy szkole, stoi pomnik Józefa Lompy (1797-1863) – działacza narodowego na Śląsku. Jeszcze dalej, na placu św. Sebastiana, uwagę przyciąga mały kościół z 1680 r., który stanowi wyraz wdzięczności opolan za ocalenie przed ówczesną zarazą. Jest tu też kapliczka, na której zaznaczono wysokość wody podczas powodzi na pocz. XX wieku. Nieopodal znajduje się kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z 1024 r., czyli Katedra Opolska, w której wnętrzu można zobaczyć m.in. grób

Brońmy Swego Opolskiego

Muzeum Śląska Opolskiego

OPOLE (ul. Barlickiego) – Opole, ul. Powstańców Śląskich – Opole, most, rzeka Odra
– Opole, wyspa Bolko, – most na Kanale Ulgi – Winów – Górkę – Chrzęszczyce – Nowa Kuźnia
– osiedle Obora – Pręszków – Wybęszczyów – osiedle Pośilek – **ROGÓW OPOLSKI (zamek)**

Szlak Wzgórzami Winowskimi (OP – 6523 z)

Szlak nadaje się do wycieczki pieszej i rowerowej. Jego długość wynosi 23 km. Najciekawszymi miejscami na szlaku są: **zamek w Rogowie Opolskim**, rynek i **zamek w Pręszkowie**, rezerwat florystyczny w Nowej Kuźni, a także wzgórze winowskie (do 194 m n.p.m.), które powstały z materiału naniesionego przez lodowiec. W miejscowości Nowa Kuźnia znajduje się 20-hektarowy rezerwat przyrody „**Staw Nowokuźnicki**”. Pośród wielu występujących tu roślin do najciekawszych należą: orzech wodny, grzybień biały i grzęł żółty oraz rośliny typowe dla miejsc bagnistych: rosiczka i kalia. Obszar stawu zamieszkuje łabędź niemy. W Pręszkowie na uwagę zasługuje wrzecionowaty rynek z zabytkowymi

kamieniczkami z XVII i XVIII w. oraz renesansowy zamek z XVI w., w którym obecnie znajduje się Dom Pomocy. Pręszków to stara osada, o której pierwsze wzmianki pochodzą z 1447 r. Miano miasta uzyskał ok. 100 lat później, stracił je w późniejszych wiekach i na powrót odzyskał w 2000 r. Ostatnią miejscowością na szlaku jest Rogów Opolski położony wśród lasów nad brzegiem Odry, znany już w 1335 r. jako wieś rybacka. Znajduje się tu zamek renesansowy, który w dawnych czasach był podobno siedzibą Templariuszy, a w czasie II wojny światowej uległ zniszczeniu. Obecnie znajdują się tu bogate zbiory **Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej**. Zamek otacza dobrze utrzymany park, w którym ukryte są groby francuskich kawalerzystów poległych w 1807 r.

Winów

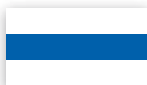

Zachód słońca nad Wieżą Piastowską i ratuszem w Opolu

Zamek w Rogowie Opolskim

Szlak Martyrologii Jeńców Wojennych (OP – 6527 n)

Szlak o długości 20 km przeznaczony do wędrówki pieszej, turystyki rowerowej oraz motorowej prowadzi przez parki oraz drogi o niskim natężeniu ruchu. Najciekawszymi miejscami na szlaku są pomniki i muzeum poświęcone ofiarom wojen oraz zamek w Niemodlinie. Miłośników przyrody zainteresuje park w Lipnie (Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy), w którym znajdują się m. in. takie obiekty jak kapliczka hrabiny Elżbiety, pozostałości po bramach wjazdowych, zabudowania dawnego zwierzyńca, ogród dendrologiczny, stawy, głąz narzutowy, kapliczka Pustelnika, źródło Fryderyka, uroczysko Piekiełko oraz cenne zespoły drzew ze ścieżką dydaktyczną. Całość położona jest na 189 ha powierzchni pod nadzorem Leśnictwa Goszczowice.

Cmentarz Jeńców Wojennych w Łąbinowicach założony został w latach 1870-71 podczas wojny prusko-francuskiej. Chowano tu jeńców francuskich, a w późniejszych latach żołnierzy pruskich i niemieckich oraz liczne osoby cywilne. Podczas I wojny światowej w sąsiedztwie starego cmentarza utworzono nowy, dla ok. 7 tys. jeńców wojennych, zmarłych w obozie jenieckim Lamsdorf (Łąbinowice). Byli to żołnierze wielu narodowości: Rosjanie, Rumuni, Włosi, Serbowie, Brytyjczycy, Francuzi, Belgowie, a nawet 1 Grek. Podczas II wojny na cmentarzu chowano jeńców wojennych z obozu Lamsdorf, których większość ekshumowano do krajów ojczystych latach 1949-50.

W 1968 r. cmentarz uznano za **Pomnik Pamięci Narodowej**. Obecnie jest tu 6274 oznakowanych grobów. W Łąbinowicach znajduje się Centralne Muzeum Jeńców Wojennych. W Szadurczycach, już za wsią, w 1942 r. utworzony został cmentarz, gdzie w bezimiennych, masowych mogiłach pochowano ok. 40 tys. jeńców radzieckich. W 1964 r. na miejscu grobów wzniesiono Pomnik Martyrologii Jeńców Wojennych. Na tablicy widnieje napis: „*Pamięci żołnierzy zbrojnych: Belgii, Czechosłowacji, Francji, Holandii, Jugosławii, Polski, Stanów Zjednoczonych, Ameryki Północnej, Wielkiej Brytanii, Włoch oraz Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich*”.

Park w Lipnie

Cmentarz jeniecki w Łąbinowicach

Kościół w Niemodlinie

WAWELNO (pętla autobusowa) – Sokolniki – Dąbrowa Niemodlińska
– Staw Sangów – Staw Młyński – Rzędziwojowice – **NIEMODLIN (Rynek)**

Szlak OP – 6526 y

Szlak doskonale nadaje się do wyprawy pieszej i rowerowej. Drogi w większości prowadzą przez **Bory Niemodlińskie**, wzdłuż stawu **Sangów** i stawu **Młyńskiego** oraz szosy o niskim poziomie ruchu. Długość trasy wynosi 20,9 km. Najciekawszymi miejscami na szlaku są **zamki w Niemodlinie** i **Dąbrowie Niemodlińskiej**. Pierwszy z nich wybudowany w 1313 r. w miejscu dawnego grodu przebudowany został po pożarze w 1552 r. a także w latach 1573-77, 1589-92 i 1610. Zamek był rezydencją książąt opolskich, niemodlińskich i strzeleckich. Współcześnie w jego murach został nakręcony film Jakuba Kolskiego „Jasminum”. W Niemodlinie warto zwrócić uwagę na unikalny wrzecionowaty rynek z zespołem kamieniczek, pochodzących głównie z XVIII i XIX w. Zamek w Dąbrowie został zbudowany w latach 1615-17 przez Joachima von Tschetschau-Metticha, a przebudowany w latach 1894-97. Właścicielem obiektu jest obecnie **Uniwersytet Opolski**.

Staw Sangów w Borach Niemodlińskich

Pałac w Dąbrowie Niemodlińskiej

NIEMODLIN (PKS) – Szczepanowice – Lipno – Jaczowice
– Brzęczkowice – Grabin – Krasna Góra – Pielgrzymowice – **KOPICE (ruiny pałacu)**

Szlak OP – 6528 c

Szlak o długości 28,9 km przeznaczony do wędrowek pieszych i rowerowych w większości prowadzi drogami o niewysokim natężeniu ruchu. Najciekawsze na szlaku są **zamki w Niemodlinie** i **Kopicach**. Zamek w Kopicach ma stary rodowód, wybudowany został w 1360 r., ale na przestrzeni wieków był wielokrotnie przebudowywany. Obecnie jest w bardzo złym stanie i, niestety, nadal niszczeje. Ruiny tego wspaniałego „pałacu na wodzie” są otoczone od strony południowo-wschodniej parkiem krajobrazowym o powierzchni 70 ha, w którym znajduje się 10 stawów oraz dorodne okazy starego drzewostanu.

Niemodlin

Ruiny magnackiej rezydencji w Kopicach

TUŁOWICE (pałac) – PKP – Tułowice Małe – Lipno wieś – staw Zofia – kąpielisko
– Arboretum – Chatka Pustelnika – Staw Łoża, strona wschodnia
– Staw Pustelnika, strona wschodnia – Tułowice, gromada – **TUŁOWICE (pałac)**

Szlak OP – 6529 z (okrężny)

Szlak nadaje się na piesze wędrówki, może posłużyć również jako trasa wycieczki rowerowej. Atrakcją są tu piękne stawy, które sprawiają, że ziemia tułowicka posiada niepowtarzalny mikroklimat. Szlak rozpoczyna się w Tułowicach, przy kompleksie pałacowym, który obecnie zajmuje Technikum Leśne z internatem. W otoczeniu pałacu – park z wiekowym drzewostanem. Przyjemnie wędruje się także przez park w **Lipnie**, w którym rosną interesujące gatunki drzew i krzewów. Zobaczyć tu również można Chatkę Pustelnika, stawy Zofia i Łoża oraz arboretum.

Pałac w Tułowicach

Dęby nad stawami wokół Lipna

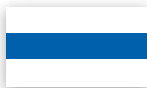
Arboretum w Lipnie

Park dendrologiczny w Lipnie – fragment niemożlińskiego parku pałacowego

DĄBRÓWKA (granica województwa) – Centawa – Kuźnica – Jemielnica-Borek – Jemielnica – Gąsiorowice – Strzelce Opolskie – Szymiszów – Kalinowice – Stara Poręba – Ligota Górna – Góra Chełmska – Góra św. Anny – Leśnica – Krasowa – Raszowa – Kłodnica – Kędzierzyn Pogorzele – Brzezie – Stare Koźle – Bierawa – Lubiechów – Dziergowice – Solarnia – Stróżów uroczysko – Kozielawa – **KOTLARNIA (granica województwa)**

Szlak Powstańców Śląskich (OP – 27 n)

Szlak idealnie nadaje się do wędrowki pieszej i przeważnie prowadzi przez lasy i polne rozdroża oraz odcinki górzyste o niskim poziomie trudności (Góra Chełmska), z dala od zgiełku i miejskiego hałasu. Tylko w miejscach koniecznych przecina szosy, w większości te o niskim poziomie ruchu. Jego długość w województwie opolskim wynosi 97,7 km. Obiektami, na które warto na szlaku zwrócić uwagę, są liczne pomniki poświęcone ofiarom wojen i powstań, głównie mieszkańcom tego regionu. Na początku szlaku, 4 km od miejscowości Dąbrówka, na uroczysku „Hubertus” znajduje się **Polana Śmierci** – stoi tu krzyż „Śląski Katyń 1946”, upamiętniający Ślązaków zamordowanych przez służbę bezpieczeństwa PRL.

W Jemielnicy-Borku postawiono pomnik dla uczczenia pamięci mieszkańców tej miejscowości walczących na frontach I wojny światowej, natomiast w latach 90. dodano tablice z nazwiskami ofiar II wojny i zamieszczono napis: *„Naszemu synom, mężom i ojcom, dzielnym albo przerażonym, pełnym wiary, dumy i życia, patrzącym w przyszłość. Dziś nikt nie jest w stanie tego ocenić, co pozostało, to ból i pamięć”*. W miejscowości Brzeźce znajduje się kaplica ufundowana przez mieszkańców w 1889 r. i pomnik

ku czci poległych w latach 1914-18, w Dziergowicach natomiast pomnik ku czci powstańców śląskich 1919, 1920 i 1921 r.

Interesującym miejscem na szlaku jest rezerwat przyrody „Tęczynów” o powierzchni 33,9 ha. Spośród stwierdzonych tu 60 roślin naczyniowych prawnej ochronie gatunkowej podlega 6 i są to: gnieźnik leśny, lilia złotogłów, orlik pospolity, podkolan biały, marzanka wonna, konwalia majowa.

Szczególnie ważny na szlaku jest barokowy zespół klasztorno-kalwaryjski o.o. Franciszkanów i park krajobrazowy „Góra św. Anny”. Warto też zwrócić uwagę na obelisk z tablicą pamiątkową ks. Jana Dzierżona – wybitnego polskiego pszczelarza, a w **Leśnicy** na rynku zatrzymać się przy kapliczce upamiętniającej wielki pożar 6 czerwca 1711 r., z którego ocalał jedynie kościół parafialny. W każdą rocznicę tamtego wydarzenia leśniczanie odprawiają procesję dziękczynno-błagalną wokół rynku.

Charakterystyczny element pejzażu Góry św. Anny – czereśniowe aleje, a czasem samy

Okolice wsi Oleszka w Masywie Góry Chełmskiej

Pomnik Powstańców Śląskich i amfiteatr na Górze św. Anny

GÓRA ŚW. ANNY (Rynek) – rozwidlenie szlaków – wąwóz Krowiak – skrzyżowanie szlaków – amfiteatr – wapienniki – Pomnik Czynu Powstańczego – Dom Pielgrzyma – ołtarz polowy Jana Pawła II – bazylika – **GÓRA ŚW. ANNY (Rynek)**

Szlak OP – 6533 y (okrężny)

Szlak o długości 3,7 km rozpoczyna się na rynku **Góry św. Anny**, miejscowości pątniczej, leżącej na najwyższym wzniesieniu Chełmu (400 m n.p.m.). Z rynku ulicą prof. R. Olescha udajemy się do tablicy poświęconej wybitnemu pszczelarzowi ks. Janowi Dzierżonowi. Idąc uliczką w dół, mijamy kapliczkę po prawej stronie i maszerujemy Krowiakiem – wąwozem o niezwykłym uroku. Po lewej stronie mijamy drewniane chaty (miejsce dla biwakujących), szlak prowadzi na prawo, do góry. Z samej góry kamiennego amfiteatru roztacza się wspaniały widok, unaoznaczający wielkość tej budowli z lat 1934-38. Schodząc po schodach na dół, po prawej stronie amfiteatru widzimy wapienniki. Następnie idziemy schodami w górę do Pomnika Czynu Powstańczego, upamiętniającego powstania śląskie. Stąd Aleją Jana Pawła II docieramy do ołtarza polowego, przy którym 21 czerwca 1983 r. papież odprawił mszę św. Dalej droga poprowadzi do barokowej bazyliki św. Anny w kompleksie klasztorno-kalwaryjskim oo. Franciszkanów, której najważniejszym zabytkiem jest gotycka figurka **św. Anny Samotrzeciej** (patronki Ziemi Śląskiej) z końca XV w. Znajduje się tu również kaplica Matki Boskiej Fatimskiej i Grota Lurdzka z lat 1912-14. Obok schodów stoi pomnik Jana Pawła II.

Krużganki klasztoru na Górze św. Anny

Pomnik Jana Pawła II

Grota Lurdzka na Górze św. Anny

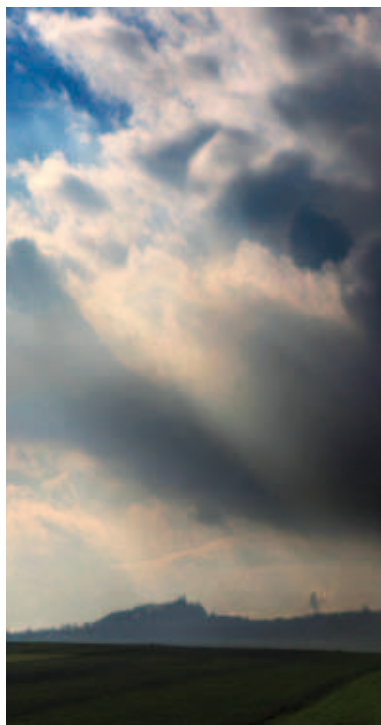
Bazylika na Górze św. Anny

ZDZIESZOWICE (PKP) – Góra Chełmska – Wąwóz Krowiak – amfiteatr – wapiennik – Pomnik Czynu Powstańczego – Leśnica, Muzeum Czynu Powstańczego – **LEŚNICA (PKP)**

Szlak OP – 6531 s

Na 10-kilometrowym szlaku nie brakuje pięknych widoków, wszak Góra św. Anny należy do Parku Krajobrazowego obejmującego grzbiet Chełma. Najciekawsze są obiekty na Górze św. Anny: amfiteatr i Pomnik Czynu Powstańczego autorstwa Xawerego Dunikowskiego wzniesiony w 1955 r., a także **Muzeum Czynu Powstańczego** przy drodze do Leśnicy. Interesujący jest również wąwóz Krowiak i park w Dzdzieszowicach.

Góra Chełmska z kulminacją Góry św. Anny

Stacja Drogi Krzyżowej na Górze św. Anny

Wychodnie skalne – charakterystyczny element przyrody nieożywionej w Masywie Góry Chełmskiej

GÓRA ŚW. ANNY (Rynek) – Wysoka – Oleszka – Żyrowa – Góra św. Anny, Wąwóz Krowiak – amfiteatr – wapiennik – Pomnik Czynu Powstańczego – **GÓRA ŚW. ANNY (Rynek)**

Szlak OP – 6532 z Flory i fauny

Okrężny szlak nadaje się do wędrowki pieszej, jego długość wynosi 14,8 km. Najciekawsze obiekty na szlaku to: murowany wiatrak w stylu holenderskim z połowy XIX w. w Wysokiej, zespół pałacowy i kościół z XIII/XIV w. w **Żyrowej**, a na Górze św. Anny kamienny amfiteatr z 1934-38, dawne wapienniki, Pomnik Czynu Powstańczego, pomnik Jana Pawła II oraz kościół klasztorny.

Pałac w Żyrowej

Fragment murów obronnych posiadłości w Żyrowej

Szlaki turystyczne Śląska Opolskiego

Szlak OP – 6536 y

Szlak nadaje się do wędrowki pieszej, jego długość wynosi 34 km a drogi w większości prowadzą przez lasy i polne rozdroża oraz szosy o niskim poziomie ruchu. W czasie drogi można podziwiać piękny krajobraz Chełmu (400 m n.p.m.). Najciekawsze na szlaku są zabytkowe kościoły drewniane. Kościół w **Kluczu** pw. św. Elżbiety Węgierskiej, wzmiankowany w 1319 r., a przebudowany w 1748 r., posiada zabytkowe obrazy i rzeźby. Kościół w **Olszowej** pw. Matki Boskiej Śnieżnej z 1679 r. ma konstrukcję zrębową, jest jednonawowy, z wieżą. W **Łąkach Koziełskich** warto obejrzeć kapliczkę z 1898 r., a w Leśnicy na rynku kapliczkę upamiętniającą pożar z 1711 r. Dalej szlak prowadzi przez rezerwat przyrody „Grafik”, na którego obszarze rośnie stary 120-letni las bukowy, w warstwie runa zaś występuje roślina chroniona marzanka wodna. W **Strzelcach Opolskich** na rynku znajduje się ratusz z lat 1844-46, z wieżą z XVI w., pomnik poświęcony ofiarom wojen i przemocy, a także pomnik Myśliwca z 1929 r., który wiąże się z nazwą miasta.

Pomnik Myśliwca w Strzelcach Opolskich

Ruiny pałacu w Strzelcach Opolskich

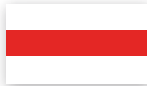

Góra Oliwna

Pejzaż okolic Leśnicy

Szlak III Powstania Śląskiego (OP – 6537 c)

Szlak przeznaczony do wędrowki pieszej, tylko w miejscach koniecznych przecina szosy, w większości te o niskim poziomie ruchu. Długość szlaku wynosi 48,2 km. Drogi przeważnie prowadzą przez lasy i polne rozdroża, z dala od zgiełku i miejskiego hałasu. Choć szlak nie należy do górskich, jest możliwość wspinania się po najwyższych wzniesieniach tego obszaru. Ważnym miejscem na szlaku są **Sławięcice**, gdzie podczas II wojny światowej istniał obóz koncentracyjny. Pozostała po nim murowana wieżyczka strażnicza, piec do palenia ciał i brama wjazdowa do żydowskiego obozu pracy Judenlager w Blachowni-Sławięcicach. Obóz ten 1 kwietnia 1944 r. został przekształcony w obóz koncentracyjny Arbeitslager Blechhammer, stając się podobozem Oświęcimia-Brzezinki. Istniał do 21 stycznia 1945 r., przebywało tu 3-4 tys. więźniów, w tym ok. 200 kobiet, zginęło lub zostało zabitych ok. 250 osób, a podczas likwidacji obozu i marszu ewakuacyjnego 800. Został wyzwolony 26 stycznia 1945 r. Na placu dawnego obozu znajduje się obecnie pomnik ku czci poległych oraz pomniki poświęcone ofiarom wojen i powstań – głównie

mieszkańcom tego regionu. Do szczególnie ważnych miejsc na szlaku należy klasztor franciszkański na Górze św. Anny wraz z pięknym parkiem krajobrazowym. Miłośników przyrody zainteresuje rezerwat przyrody „**Boże Oko**” oraz zabytkowy park w Sławięcicach, który powstał wskutek przebudowy ogrodu barokowego z XVIII w. i angielskiego z pocz. XIX w. Interesujące gatunki drzew opatrzone są tabliczkami informacyjnymi. Przy wejściu do parku stoi pomnik ku czci poległych w 1948 r. pracowników Młodzieżowego Ośrodka Szkoleniowego. W miejscowości **Ujazd** znajdują się ruiny starego zamku biskupów wrocławskich z XVI i XVII w. oraz dwa kościoły: barokowy z XVII i XVIII w. pw. św. Andrzeja Apostoła i neogotycki z XIX w., pątniczy, pw. Nawiedzenia NMP. W **Żimnej Wódce** zobaczyć można drewniany barokowy kościół pw. Marii Magdaleny oraz pomnik upamiętniający poległych podczas z I i II wojny światowej. W **Kluczu** zaś zabytkowy kościół pw. św. Elżbiety Węgierskiej wzmiankowany w 1319 r., przebudowany w 1748 r. Na Górze św. Anny istotne obiekty to barokowa bazylika, Grota Lurdzka z lat 1912-14, Pomnik

Pomnik Czynu Powstańczego na Górze św. Anny

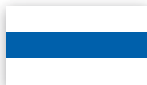
Kościół w Żimnej Wódce

Czynu Powstańczego (autor **Xawery Dunikowski**) i kamienny amfiteatr (1934-38 r.). Natomiast w **Żyrowej** – zabytkowy kościół filialny z 1300 r. pw. św. Mikołaja i zespół pałacowy z XVII w. Warto dodać, że Żyrowa w 2002 r. uzyskała miano najpiękniejszej wsi opolskiej. Kolejna miejscowość na szlaku to **Oleszka** – osada położona wśród olch, o której pierwsza wzmianka pochodzi z 1302 r. Znajduje się tu kaplica z 1925 r. pw. Nawiedzenia NMP z tablicą upamiętniającą poległych w czasie I i II wojny. W **Jasionie** kościół z 1911 r. w stylu neobarokowym, którego stare prezbiterium z XIV w. jest dziś jedną z kaplic.

Góra św. Anny

Szlak OP – 6541 n

Szlak wyłącznie do wędrowki pieszej (prowadzi m. in. po wale **Jeziora Nyskiego**). Rozpoczyna się w Nysie na ul. Brackiej, przy oddziale PTTK i pięknej fontannie przy rynku. Nieopodal zwiedzić można barokowy kościół pw. św. Piotra i Pawła, dawny kościół zakonu bożogrobców, wzniesiony w latach 1720-27, w którego wnętrzu znajduje się iluzjonistyczna polichromia z 1730 r. W **Siestrzchowicach** warto zwrócić uwagę na pałac biskupów wrocławskich, a w **Kopernikach** na neogotycki kościół pw. św. Mikołaja z lat 1880-82 (stąd pochodzili przodkowie naszego wybitnego astronoma Mikołaja Kopernika). W **Łące** znajduje się kościół barokowy z II poł. XIII w. pw. św. Katarzyny, w którym zachowała się marmurowa chrzcielnica

z 1707 r. W **Kałkowie** trasa szlaku przechodzi obok romańsko-gotyckiego kościoła z połowy XIII w. pw. Narodzenia NMP. Atrakcją **Zwierzynca** jest natomiast domek myśliwski – barokowy pałacyk bpa wrocławskiego Franza Ludwika Neuburga, zbudowany w latach 1713–14.

Szlak wiedzie dalej do **Otmuchowa**, gdzie na wzgórzu wznosi się stary zamek. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1155 r., do 1810 r. był w posiadaniu biskupów wrocławskich. Na drugim wzgórzu stoi barokowy kościół z 1639 r. pw. św. Mikołaja. Na ukwieconym rynku dominuje ratusz z 1538 r. z dwoma słonecznymi zegarami. Corocznie w Otmuchowie w pierwszy weekend lipca obchodzone jest „Lato Kwiatów”.

Rynek w Otmuchowie

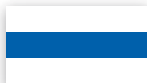
Katedra w Nysie – symbol miasta

Otmuchowski zamek – dawna rezydencja biskupów

PRUDNIK (park miejski) – Prudnik – Kapliczna Góra – Grodzisko III
– Szwedzkie Szańce – Kobylica – Kamień Graniczny – Dębowiec – Grodzisko „Schlossplatz”
– Rozdroże pod Trzebiną – Sanktuarium św. Józefa – **PRUDNIK (park miejski)**

Szlak OP – 6543 n Historii królewskiego miasta Prudnik (okrężny)

Kolumna w Prudniku

Szlak o długości 17,5 km przeznaczony jest wyłącznie do wędrówki pieszej. Na trasie czeka wiele atrakcji, zabytków i pomników przyrody. Spacer po terenie górzystym pozwala na poprawę kondycji i nagradza piękną panoramą Gór Opawskich.

Szlak rozpoczyna się w **Prudniku** przy zabytkowej altanie w Parku Miejskim, powstającym etapami od 1880 r. i zajmującym obecnie 11,5 ha. Do najciekawszych obiektów w parku należy: altana z 1887 r., pomnik 700-lecia miasta Prudnika i 1000-lecia państwa polskiego z zasadzonym z tej okazji dębem, pomnik poświęcony działaczom **Związku Polaków w Niemczech** w powiatu prudnickiego, zamordowanych w obozach koncentracyjnych.

Kolejnymi obiektami, na które warto zwrócić uwagę, są neogotyckie budynki dawnych koszar i stare zabytkowe drzewa, z których dwa uznane są za pomniki przyrody. Największy dąb ma w obwodzie 5,3 m i liczy 400 lat. Po drodze mijamy ceglany budynek miejskich wodociągów z 1893 r., na którym widnieje herb Prudnika. Na **Kaplicznej Górze** (320 m n.p.m.) znajdują się pozostałości klasztoru

i sanktuarium Matki Bożej Bolesnej; fundamenty, mury i resztki stacji drogi krzyżowej. Pierwsza pustelnia powstała tu w 1728 r. W XIX w. klasztor był miejscem zsyłek księży odbywających kary kościelne. Idąc dalej dotrzeć można do dawnych grodzisk: pierwsze na wysokości 360 m n.p.m., drugie (największe grodzisko Lasu Prudnickiego) na szczycie góry **Okopowej** (388 m n.p.m.). Otoczone było palisadą z dębowych pali o wysokości 3 m i szerokości 2 m, wewnątrz stała kamienna budowla i drewniane chaty. Schodząc z góry Okopowej, mijamy po lewej Zajęczą Kępę i hałdy kamieniołomu **Dębowiec**, w którym wydobywany jest szarogłaz. Na szczycie Kobylicy (392 m n.p.m.) stoi pomnik poety okresu romantyzmu **Josepha von Eichendorfa**. Pod szczytem znajduje się Żabie Oczko – zalane wodą dawne kamieniołomy, dziś siedlisko rzadkich i chronionych płazów, m.in. kumaka górskiego, traszki grzebieniastej i zwyczajnej oraz salamandry płamistej. Idąc dalej natrafimy na kamień graniczny Królewskiego Miasta Prudnika (365 m n.p.m.), postawiony najprawdopodobniej w 1730 r. W lesie za wsią Dębowiec znajduje się teren kolejnego grodziska (338 m n.p.m.), najpewniej średniowiecznego, które występuje pod nazwą Schlossplatz (plac zamkowy). Było ono z trzech stron otoczone wałem, od północy strumieniem, z drewnianą wieżą wewnątrz. Dalej szlak prowadzi Doliną Dębnicką do **Koziej Góry**, na stokach której znajduje się sanktuarium św. Józefa (285 m n.p.m.). Pierwsi franciszkanie przybyli w to miejsce w 1851 r., zaś w latach 1954-55 więziony był tu Prymas Polski, **kardynał Stefan Wyszyński**. Dziś w klasztorze odbywają się spotkania o charakterze religijnym.

Kamień graniczny

Muzeum w Prudniku

Lotniczy widok Prudnika

Szlak OP – 6545 c

24-kilometrowy szlak przeznaczony jest wyłącznie do wędrowki pieszej. W czasie drogi można delektować się piękną panoramą **Gór Opawskich i Jesioników**. Najciekawsze obiekty na szlaku to zabytkowe kościoły, m.in. XIII-wieczny w **Kałkowie** pw. Narodzenia NMP, w **Burgrabicach** pw. św. Bartłomieja wzmiankowany w 1442 r., przebudowywany w XVI w. i w **Gieraltcach** kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła z 1615 r. Ponieważ na trasie znajduje się Przedsiębiorstwo Wydobycia i Obróbki Marmuru Sławniowice, w godz. 9–10 oraz 14–15 przejście jest zabronione z powodu ostrzałów. Dodajmy też, że w Bodzanowie znajduje się Klasztor Misjonarzy Oblatów z XVIII w. Szlak kończy się w Głucholazach, w pięknej zielonej dzielnicy willowej. Największy rozkwit uzdrowisko przeżywało w XIX w. Powstały tu liczne pensjonaty i gospody. Kuracjuszy leczono kąpielami i biczami wodnymi propagowanymi przez Wincentego Priessnitza z pobliskiego Jesenika. Obecnie leczone są tu głównie dzieci z chorobami dróg oddechowych.

Głucholazy są doskonałą bazą wypadową do dalszych wędrowek. Trasa oznaczona kolorem niebieskim prowadzi przez Kalwarię, dawną kopalnię złota i cały maszyn Góry Parkowej. Szlak żółty wiedzie przez Białą Głucholaską obok sztolni złota i wyprowadza na Małą Kopę. W samym mieście z pewnością warto zobaczyć późnobarokowy kościół św. Wawrzyńca z wczesnogotycką fasadą z bogato dekorowanym portalem (II poł. XIII w.). Wewnątrz liczne rokokowe ołtarze boczne, późnogotycka rzeźba MB z Dzieciątkiem (ok. 1500 r.) oraz XVII-wieczny obraz *Opłakiwanie* M. Willmanna, nazywanego śląskim Rembrandtem. Kościół jest najcenniejszym zabytkiem Głucholaz. Miasto charakteryzuje się szachownicowym układem urbanistycznym, posiada też resztki murów obronnych (wieża Bramy Górnej).

Centrum Głucholaz

Kościół w Jarnoławie

Kościół w Kałkowie

Polichromie w kościele w Kałkowie

Szlak OP – 7012 z

Szlak idealny do wędrówek pieszych, jak i wycieczek rowerowych, polecany tym, którzy uciekają przed zgiełkiem i hałasem. Najciekawszym miejscem na szlaku jest rynek w **Dobrodzieniu**. Najbardziej interesującym zabytkiem – drewniany kościółek w Gwoździanach (już w woj. śląskim), wybudowany w 1578 r. i wiernie odtwarzający wygląd pierwotnego, zabytkowego obiektu z 1576 r. Oryginalnymi elementami sprzed 400 lat jest belka nad drzwiami wejściowymi oraz dwa krzyże na wieżach. Odcinek opolski szlaku liczy 4,5 km, jednak trasa prowadzi dalej w woj. śląskim przez 62,5 km i kończy się w Lublińcu-Woźnikach.

Kościół w Dobrodzieniu

Kościół w Gwoździanach

Szlak OP – 7060 s

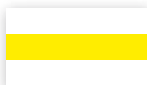
Szlak przeznaczony do wędrówki pieszej, ale nadaje się również na wycieczki rowerowe. W większości prowadzi ścieżkami leśnymi, co pozwala korzystać z odpoczynku na łonie natury, z dala od zgiełku i hałasu miejskiego. Odcinek opolski szlaku ma 12 km, natomiast w woj. śląskim 31,2 km i kończy się w **Pyskowicach**.

Stara Kuźnia

Szlak OP – 7121 y

Szlak do wędrówki pieszej, prowadzi przez wsie opolskie, które pamiętają walki III Powstania Śląskiego. Długość szlaku w woj. opolskim wynosi 22,1 km, w śląskim 62,8 km. Najciekawszymi zabytkami na szlaku są kościoły. Drewniany kościół filialny pw. św. Judy Tadeusza we wsi **Przewóz** został zbudowany w 1559 r. W **Bierawie** kościół parafialny pw. św. Trójcy wzniesiono w II poł. XVI w., a w **Roszkowickim Lesie** kościół pw. św. Antoniego Padewskiego w 1914 r.

Strzelce Opolskie

Szlak 100-lecia turystyki (OP – 7128 z)

Szlak do wędrówki pieszej, o łącznej długości 138,3 km, wiedzie z **Rybnika** do **Tarnowskich Gór** w woj. śląskim (w pobliżu tego miasta można zwiedzić interesujący rezerwat „Segiet” w dawnym kamieniołomie) i mniej więcej w połowie drogi niewielkim odcinkiem o długości 5,3 km przechodzi przez obszar woj. opolskiego. Trasa prowadzi drogą polną i leśną (rezerwat przyrody „Płużnica”) oraz wzdłuż miejscowości **Płużnica**.

Turyści na szlaku

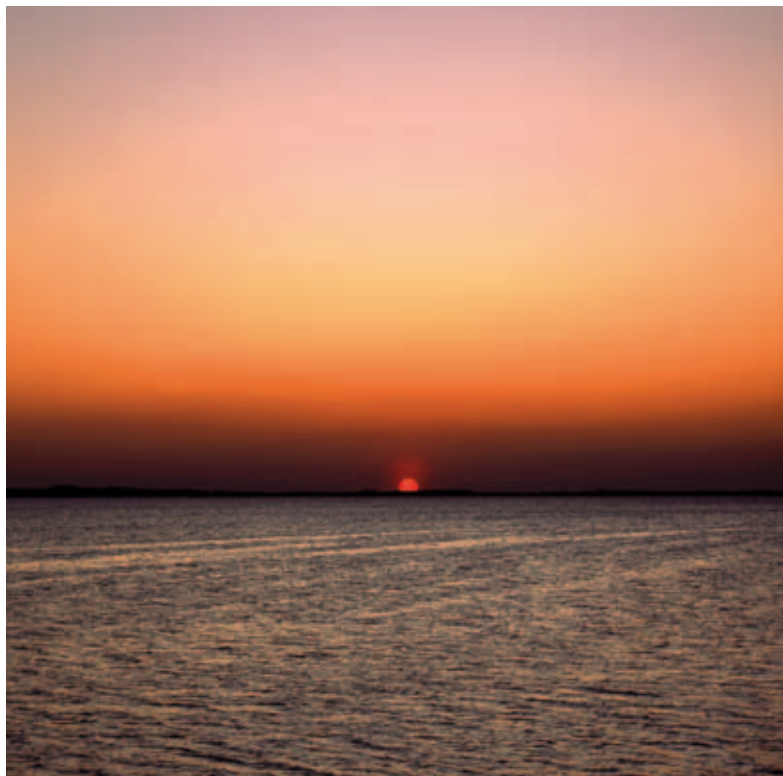

Rezerwat „Płużnica”

Szlaki turystyczne wokół Jezior Turawskich

Jeziora Turawskie obejmują jeden duży zbiornik i trzy mniejsze – Średnie, Małe i Srebrne. Duże Jezioro o powierzchni ok. 20 km kw. i głębokości do 13 m wybudowano w latach międzywojennych na rzece **Mała Panew** jako zbiornik retencyjny dla zasilania Odry. Średnie i Małe to wypełnione wodą dawne żwirownie, z których czerpano materiał do budowy wałów ochronnych. Jezioro Srebrne leży w okolicy wioski **Osowiec**. Jezioro Duże i Średnie to doskonałe miejsce do wypoczynku i uprawiania sportów żeglarskich. Są tu liczne ośrodki wypoczynkowe, stacje wodne i wypożyczalnie

sprzętu turystycznego. Jeziora Turawskie stanowią doskonałe tereny rekreacyjne dla mieszkańców Opolszczyzny i Górnego Śląska. Dodajmy, że w czystych wodach żyją szczupaki, sandacze, okonie, węgorze, leszcze, płocie, karpie i liny – jest to raj dla wędkarzy. Jeziora Turawskie, leżące w kompleksie leśnym o powierzchni 137 ha, stanowią ostoję dla wielu gatunków ptaków migrujących. Zatrzymują się tu stada liczące nawet ponad 20 000 osobników, głównie blaszkodziobych i siewkowych, ale także ptaki rzadko występujące w Polsce np. brodziec żółtonogi i biegus wielki.

Duże Jezioro Turawskie

OSOWIEC ŚLĄSKI – osiedle Trzęsina – Jezioro Srebrne – Turawa – Kotorz Wielki
– Jezioro Średnie – **JEZIORO MAŁE**

Szlak OP – 6516 n

Szlak o długości 11,7 km prowadzi przez piaszczyste trakty lasów turawskich. Nadaje się do wędrowek pieszych i rajdów rowerowych. Pozwala na aktywny wypoczynek w ciszy i spokoju na łonie natury. Na trasie znajdują się liczne śródleśne polany oraz Jeziora Turawskie.

Jeziora Turawskie

KOTORZ MAŁY (PKP) – Kotorz Wielki – Jezioro Duże – Jezioro Średnie – **JEZIORO MAŁE**

Szlak OP – 6517 z

Szlak idealnie nadaje się do wędrowki pieszej, ale można również wybrać się na wycieczkę rowerową (jedyne utrudnienie to wejście z rowerem na wał Jeziora Dużego). Trasa pozwala na bliski kontakt z przyrodą. Uciekając przed zgiełkiem dnia codziennego, można odpocząć w czasie marszu.

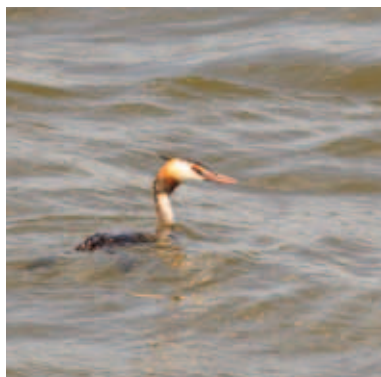

Przystań jachtowa, ostoja przyrody i miejsce na relaks – Duże Jezioro Turawskie

Szlak OP – 6518 s

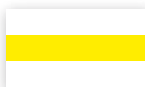
Szlak nadaje się do wędrówki pieszej i wycieczek rowerowych. Drogi w większości prowadzą przez lasy. Jest cicho i spokojnie. Długość trasy wynosi 8 km.

Perkoz

JEZIORO MAŁE – Szczedrzyk – Jedlice – Antoniów – rzeka Libawa – Antoninek – ośrodek Straży Pożarnej – ośrodek Relaks – Borowik – ośrodek Wiking – Rybaczówka – Turawa elektrownia – Jezioro Duże – Jezioro Średnie – **JEZIORO MAŁE**

Szlak OP – 6519 y

Szlak o długości 24,9 km prowadzi dookoła **Jeziora Dużego** w Turawie. Nadaje się zarówno do wędrówki pieszej, jak i wycieczki rowerowej. Prowadzi lasem, plażą i wałem jeziora.

Duże Jezioro Turawskie w okolicy Szczedrzyka

Szlak OP – 6521 c

Droga przeznaczona jest głównie do wędrówki pieszej, ale nadaje się również do wycieczki rowerowej. Z Opola do Jedlic wiedzie trasami leśnymi, mało uczęszczanymi. Ostatni etap przebiega szosą, ale o niewysokim natężeniu ruchu. Wśród interesujących miejsc na szlaku warto wymienić dawny majątek wiejski z XIX w. w **Zbicku**, w którym obecnie znajduje się ośrodek **MONAR-u** oraz hutę szkła w miejscowości **Jedlice**, założoną w 1755 r. w związku z istnieniem pobliskiej huty żelaza w **Ozimku**. Najstarszy jest tu budynek z 1805 r. oraz domy robotnicze z przełomu XVIII i XIX w. Na terenie graniczącym z hutą znajduje się dworek z 1780 r. W Ozimku koniecznie zobaczyć trzeba najstarszy w Europie żeliwny most wiszący, zaprojektowany przez Karla Schotteliusa i wykonany w miejscowej hucie, oddany do użytku w 1827 r. Znajduje się na terenie huty i jest nadal użytkowany przez pieszych. Widnieje też w herbie Ozimka.

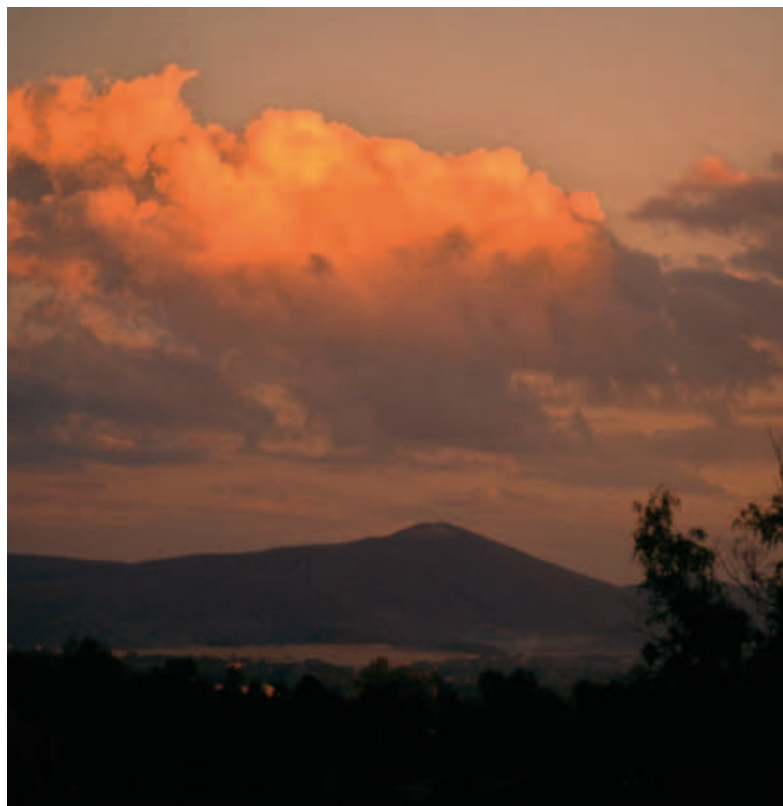
Tygrzyk paskowany

Szlaki turystyczne Gór Opawskich

Szlaki górskie w województwie opolskim prowadzą turystę przez niewielkie malownicze pasmo Gór Opawskich. Najwyższym ich wzniesieniem jest **Biskupia Kopa** (889 m n.p.m.). Góry Opawskie leżą po stronie polskiej i czeskiej. Tworzą je trzy grupy wzniesień: masyw Biskupiej Kopy, masyw Góry Parkowej oraz Las Prudnicki. Srebrna Kopa (785 m n.p.m.) to drugi co do wielkości szczyt Gór Opawskich. Po stronie polskiej znajduje się rezerwat przyrody „Cicha Kotlina”. Góra Parkowa ciągnie się od doliny Białej Głuchołaskiej przez Przednią Kopę (495 m n.p.m.), Średnią Kopę (543 m n.p.m.) i Tylną Kopę (535 m n.p.m.) przez Dolinę

Oleśnicy i Podlesie. Najważniejszą trasą turystyczną, prowadzącą przez Góry Opawskie jest **Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza**. Całkowita długość szlaku wynosi 350 km. Prowadzi od Świeradowia Zdroju do Prudnika przez najciekawsze partie Sudetów (Góry Izerskie, Karkonosze, Góry Wałbrzyskie i górskie pasma Kotliny Kłodzkiej aż do Gór Opawskich). W województwie opolskim długość szlaku sięga 38,3 km na odcinku Prudnik – Głuchołazy, 46,6 km Głuchołazy – Paczków oraz 8 km na odcinku Paczków – Błotnica. Szlak nazwano imieniem wielkiego turysty, Mieczysława Orłowicza (1881-1959), pioniera polskiej turystyki.

Biskupia Kopa – najwyższy szczyt Gór Opawskich

PRUDNIK (PKP) – Lipy – Dębowiec – Nowa Wieś – Pokrzywna – Jarnołówce
– Skowronków – Konradów – **GLUCHOŁAZY**

Szlak SW – 18/01-06 c Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza

Szlak o długości 38,3 km rozpoczyna się w Prudniku i prowadzi przez Park Miejski w kierunku klasztoru oo. franciszkanów w Lipach. Stąd kieruje się w stronę Dębowca przez Las Prudnicki, gdzie warto zatrzymać się przy pomniku niemieckiego poety okresu romantyzmu **Josepha von Eichendorfa**. Pierwszym szczytem na szlaku jest Góra Długota (449 m n.p.m.) – miejsce, w którym wydobywano złoto. Kolejno zdobyć można Zamkową Górę (571 m n.p.m.), Srebrną Kopę (785 m n.p.m.) i najwyższy szczyt w masywie **Biskupią Kopę** (889 m n.p.m.). Na Zamkowej Górze istniał warowny zamek, na którego ślady natrafiono w latach 70. podczas prac archeologicznych. Strome zbocza Srebrnej Kopy słyną z tego, że szukano tu niegdyś srebra. Na szczycie Biskupiej Kopy (po stronie czeskiej) stoi wieża widokowa, z której można zobaczyć odległą o 85 km **Ślężę**, czy oddalony o 45 km **Śnieżnik**. Nieco niżej znajduje się schronisko, wybudowane po I wojnie światowej, na miejscu dawnego, pochodzącego z 1893 r. Ze szczytu szlak prowadzi zachodnim stokiem przez Bolkową Dolinę prosto do Jarnołówka. Dolina, przez którą płynie potok Bolkówka, oddziela Biskupią Kopę od Bukowej Góry (507 m n.p.m.). Dalej szlak przechodzi przez wieś Skowronków

i Konradów. Przed nami kolejne szczyty do zdobycia – Tylna Kopa i Przednia Kopa. Na szczycie Przedniej Kopy odnaleźć można ślady miejsc, gdzie wydobywano złoto. Do dziś zachowały się tu pozostałości 100 szybów. Znajdują się tu również: kaplica św. Anny, wiszące skały oraz ruiny spalonego domu wypoczynkowego. Stąd czeka nas już tylko zejście do Głuchołaz.

Czosnek niedźwiedzi pod Biskupią Kopą

Panorama Gór Opawskich

Szlak SW – 21/01-06 c Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza

Szlak o długości 46,6 km rozpoczyna się w **Glucholazach**, w których znajdziemy wiele interesujących zabytków, m.in. kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca z 1250 r., kościółek św. Rocha z 1350 r., czy też wieża Bramy Górnej z 1418 r. Drugim punktem na szlaku jest Jarnołów – tu podczas wydobywania granitu z masywu góry Żulowej powstały wyrobiska, obecnie wypelnione wodą. W **Kałkowie** warto zwiedzić kościół pw. Narodzenia NMP i św. Jerzego z XIII w., przebudowany w XIX w., z cennymi kilkusetletnimi polichromiami wewnątrz. Legenda głosi, że został wybudowany przez Templariuszy. Idąc dalej szlakiem dochodzimy do **Piotrowic Nyskich**, w których na uwagę zasługuje renesansowy dwór z 1660 r. otoczony parkiem. Przy wejściu do kaplicy znajduje się herb biskupów wrocławskich, na jednej ze ścian – zegar słoneczny. W 2008 r. na suficie sali balowej odkryto polichromie. W **Ratnowicach** zobaczyć

można kościół pw. św. Marcina wybudowany w latach 1755-56 w stylu barokowym, a w **Trzeboszowicach** kościół neogotycki z 1888 r. pw. św. Jadwigi. W miejscowości Ujeździec zwiedzić można renesansowy pałac z 1595 r. Zabytkiem w Łące jest kościół parafialny pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej z II połowy XIII w. Najciekawszym miejscem w Lisich Kątach są ruiny renesansowego dworu obronnego z wieżą mieszkalną z 1600 r. Ciekawostką w Unikowicach jest granitowy krzyż pokutny. Szlak kończy się w **Paczkowie**, często nazywanym „polskim Carcassonne”, ze względu na zachowane w całości mury obronne z 18 basztami i 4 wieżami bramnymi: Wrocławską (widokową), Kłodzką, Ząbkowicką i Nyską. Warto zwrócić uwagę na kościół parafialny pw. św. Jana z XVI w. z wysoką na 64 m wieżą, natomiast w rynku na ratusz z XVI w. z 45-metrową wieżą oraz na zabytkowe kamieniczki.

Mury i baszty obronne Paczkowa

Szlak SW – 21/07 c Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza

Ten etap szlaku GSS o długości 8 km rozpoczyna się w Paczkowie i prowadzi do **Kozielna** wzdłuż brzegu **Jeziora Otmuchowskiego**, a następnie przekracza granicę woj. opolskiego i prowadzi do Błotnicy w woj. dolnośląskim. Przy drodze do Topoli warto zwrócić uwagę na grodzisko z XI–XII w.

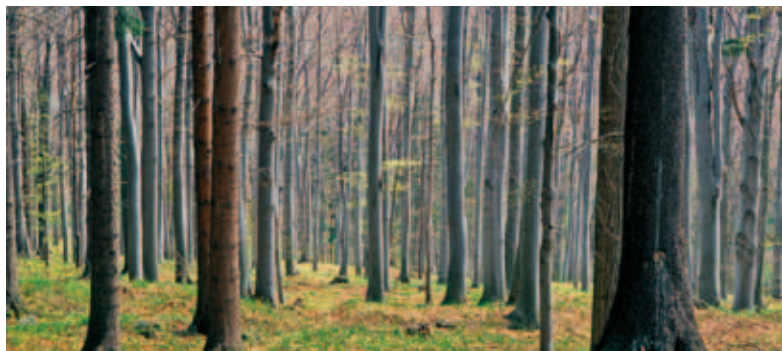
Jezioro Otmuchowskie

Pola w okolicach Paczkowa

Szlak SW – 18/61 y Szlak Złoty Górników (archeologiczny)

Szlak o długości 8,3 km tworzy zamkniętą pętlę. Prowadzi w kierunku Gredowa, następnie wzdłuż rzeki Białej Głuchotaskiej w stronę Podlesia, skąd kierujemy się do Przedniej Kopy i schodzimy prosto do Głucholaz.

Buczyna Gór Opawskich

Szlak SW – 18/62,63 y

Szlak prowadzi „drogą solną” przez przełęcz pod Zamkową Górą i Srebrną Kopą do schroniska PTTK. Stąd schodzi stromą drogą do byłej leśniczówki i dalej przez Gwarkowe Skały na Górze Bolkowej do **Jarnołówka**. Długość szlaku wynosi 12,8 km.

Schronisko pod Biskupią Kopą

Szlak SW – 18/22,23 n

Szlak tworzy zamkniętą pętlę. Odcinek północny prowadzi z Pokrzywnej przez **Żabie Oczko**, zalane wodą wyrobisko ze stromą skalną ścianą, Górę Olszak (452 m n.p.m.), Skały Karolinki (425 m n.p.m.) i zawieszoną nad Doliną Złotego Potoku Kazałnicę do Jarnołówka. Odcinek południowy z Jarnołówka wiedzie przez Skały Karliki i Gwarkową Perć obok do Pokrzywnej. Atrakcją na szlaku jest wspinaczka po skałkach i drabinie w dawnej kopalni łupków. Czas przejścia 1,5 godz.

Gwarkowa Perć w Górach Opawskich

Szlak SW – 18/21 n

Szlak okrężny o długości 7,3 km rozpoczyna się i kończy w Głucholazach. Odcinek wschodni szlaku prowadzi przez **Drogę Krzyżową** do Tylnej Kopy, natomiast zachodni ze szczytu przez Drogę Górną Świńską do Głucholaz.

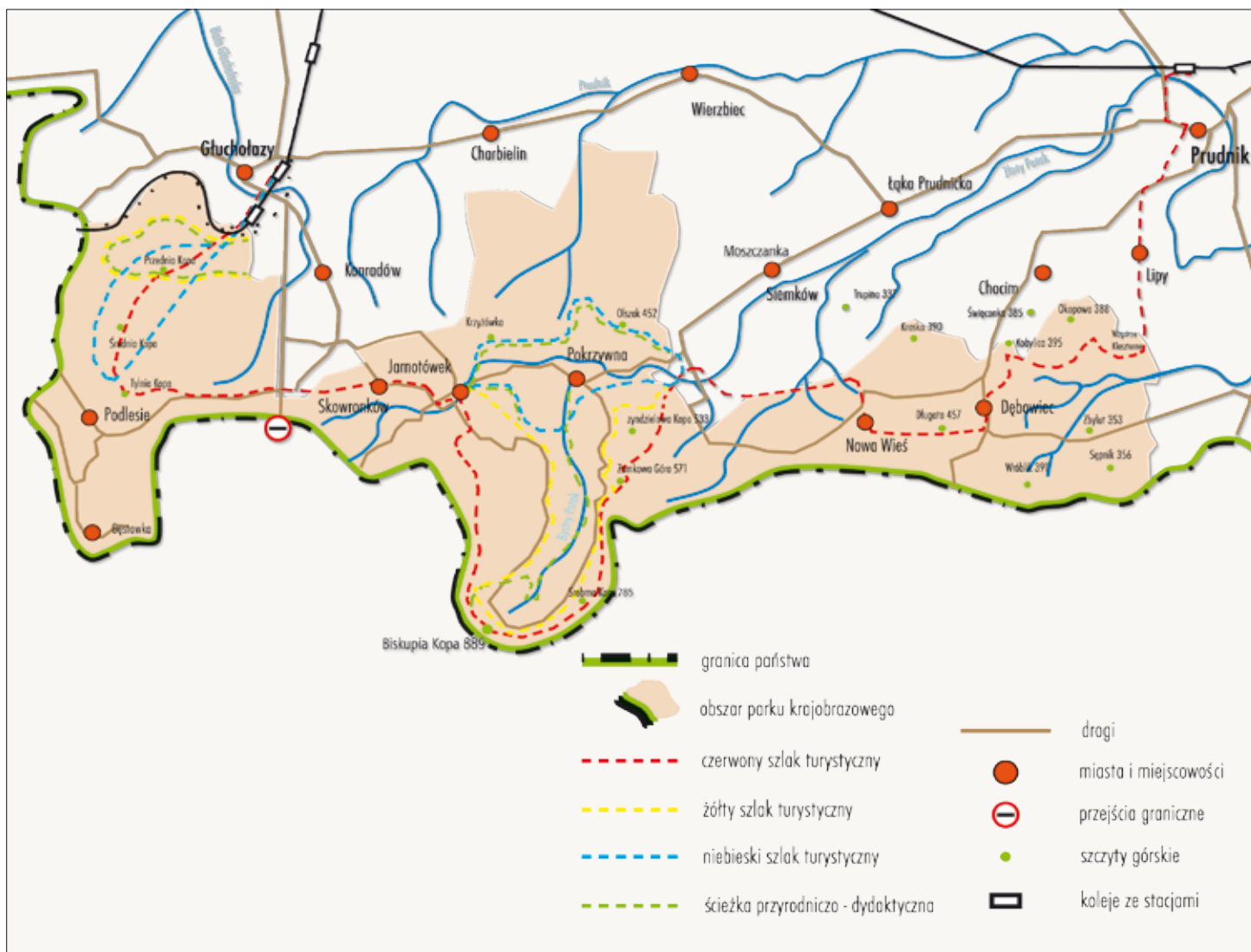

Na Rynku w Głucholazach

Szlaki turystyczne Gór Opawskich

Góry Opawskie

Szlaki turystyczne Borów Stobrawskich

Szlaki turystyczne Góry św. Anny

Królowa śląskich rzek – Odra

Spis treści

Szlak budownictwa drewnianego (OP – 104 c)	2	Szlak OP – 6545 c	42
Szlak OP – 6501 n	4	Szlak OP – 7012 z	44
Szlak im. ks. Jana Dzierżona (OP – 6502 y)	5	Szlak OP – 7060 s	45
Szlak OP – 193 y	5	Szlak OP – 7121 y	46
Szlak im. Józefa Lompy (OP – 6503 n)	6	Szlak 100-lecia turystyki (OP – 7128 z)	47
Szlak OP – 6504 y	7	Szlak OP – 6516 n	49
Szlak OP – 6511 z	8	Szlak OP – 6517 z	49
Szlak dookoła Brzegu (OP – 6513 c)	10	Szlak OP – 6518 s	50
Szlak Polichromii Brzeskiej (OP – 6512 n)	12	Szlak OP – 6519 y	50
Szlak miejski ulicami Opola (OP – 6522 y)	16	Szlak OP – 6521 c	51
Szlak Wzgórzami Winowskimi (OP – 6523 z)	18	Szlak SW – 18/01-06 c	
Szlak Martyrologii Jeńców Wojennych (OP – 6527 n)	20	Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza	53
Szlak OP – 6526 y	22	Szlak SW – 21/01-06 c	
Szlak OP – 6528 c	23	Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza	54
Szlak OP – 6529 z (okrężny)	24	Szlak SW – 21/07 c	
Szlak Powstańców Śląskich (OP – 27 n)	26	Główny Szlak Sudecki im. Mieczysława Orłowicza	55
Szlak OP – 6533 y (okrężny)	28	Szlak SW – 18/61 y	
Szlak OP – 6531 s	30	Szlak Złotych Górników (archeologiczny)	56
Szlak OP – 6532 z Flory i fauny	31	Szlak SW – 18/62,63 y	56
Mapa szlaków turystycznych województwa opolskiego	32	Szlak SW – 18/22,23 n	57
Szlak OP – 6536 y	34	Szlak SW – 18/21 n	57
Szlak III Powstania Śląskiego (OP – 6537 c)	36	Mapa szlaków turystycznych Gór Opawskich	58
Szlak OP – 6541 n	38	Mapa szlaków turystycznych Borów Stobrawskich	60
Szlak OP – 6543 n Historii królewskiego miasta Prudnika	40	Mapa szlaków turystycznych Góry św. Anny	61

Szlaki turystyczne Śląska Opolskiego

Wydawca: **Oficyna Piastowska**
45-015 Opole, Rynek 1/6
tel. (+48) 77 40 22 100
roman@hlawacz.pl
www.hlawacz.pl

Redakcja: **Roman Hlawacz**

Tekst: **Anna Czabak**

Konsultacja merytoryczna: **Jerzy Chmiel**
Henryk Paciej

Współpraca: **Lucjusz Bilik**
Bartosz Ostrowski

Fotografie na stronach:
1, 2, 3, 8–13, 16–21, 24–36,
38–39, 48–50, 52–57, 60
na stronach:
4, 5, 6, 20, 22, 23, 40, 42, 44, 45, 47
na stronach:
4, 13, 15, 19, 21–24, 37,
40–44, 46, 47, 49, 51, 59
Jarek Majcher
Anna Czabak
Stefan Karnicki, Roman Hlawacz
i archiwum wydawnictwa

Opracowanie graficzne, skład i łamanie: **Jarek Majcher**
majcher.fotografia61@gmail.com
www.fotografia61.com

Druk: **Dimograf, Bielsko-Biała**

Wydawnictwo dofinansowane przez: **Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego**
Departament Kultury, Sportu i Turystyki
ul. Żeromskiego 3
45-53 Opole
www.opolskie.pl
turystyka@opolskie.pl

Copyright by **PTTK Oddział Regionalny Śląska Opolskiego**
©Oficyna Piastowska **Regionalna Pracownia Krajoznawcza**
Opole 2009 **ul. Barlickiego 2a**
45-083 Opole
poczta.orso@pttk.opole.pl
poczta@opole.rpk.pttk.pl

ISBN 978-83-89357-54-0